

- 1) Interview met D.A.V.E. (Erik) Ader, Usquert 4 januari 2011; J.A. Ader-Appels, *Een Groninger pastorie in de storm* (Franeker 1974) 206, 310, 313, 337; J.A. van Schagen (pseudoniem) 'Droomhanneke' in *Als de bladeren vallen* (Wageningen s.a.); Kerkarchief Nieuw-Beerta [KNB] kerkenraadnotulen 7 april 1941.
- 2) Ader-Appels, *Groninger Pastorie* 336, 337; www.reiderland.protestantsekerk.net.
- 3) J. A. Ader-Appels, *Laat uw licht schijnen. In memoriam 20 november 1944 Ds. B. J. Ader* (Amsterdam 1945); KNB brief 13 juni 1938; Erik Ader.
- 4) KNB kerkenraadnotulen 8 en 17 juni, 4 en 11 juli 1938, 2 oktober 1940.
- 5) Erik Ader; Ader-Appels, *Groninger pastorie* 7-37; KNB kopie van dit incomplete reisverslag en kerkenraadnotulen 16 maart 1942; E. J. Jonkers (e.a.), *Gymnasium Winschotenum. Gedenkboek bij het 125-jarig jubileum 1832-1957* (Winschoten 1957) 80.
- 6) Ader-Appels, *Groninger pastorie* 97-106, 353-356; Johanna-Ruth Dobschiner, *Te mogen leven! Een Nederlandse Jodin vertelt haar geschiedenis* (Franeker 1974) 122-123, 189; J. A. Nijmeijer en A. A. J. Mulder *Verzet in Groningen* (Groningen 1986) 34-36, 190; Ader-Appels, *Laat uw licht schijnen*; lemma 'The Netherlands' in *The Encyclopedia of the Righteous among the Nations, Rescuers of Jews during the Holocaust* (Jeruzalem 2004) 57, 58; Erik Ader; KNB kopie van het onvoltooide manuscript.
- 7) Erik Ader; Ader-Appels, *Groninger Pastorie* 259-260, 276, 292; Chana Arnon, 'Rev. Bastiaan Jan Ader', artikel op basis van *Yad Vashem*, Jeruzalem File 0423.
- 8) Ader-Appels, *Groninger pastorie* 259, 260, 269-274, 284-293, 310-316; Erik Ader; www.dodenakkers.nl/oorlog/grafmonumenten/61-ader.html; www.nieuw-beerta.nl/pageID6408799.html.
- 9) Ader-Appels, *Groninger pastorie* 197-198, 218, 232-233.
- 10) Erik Ader.
- 11) Ader-Appels, *Groninger pastorie* 235-253, 295; www.reiderland.protestantsekerk.net; E. Beenker, 'Bas Jan Ader (1942-1975 vermist op zee) De man die achter de horizon wilde kijken' in: *Catalogus Museum Boijmans van Beuningen, Bas Jan Ader Please don't leave me.* [CatBvB] 9-25 (Rotterdam 2006) 21.
- 12) Ader-Appels, *Groninger pastorie* 320, 322, 342, 349, 350; KNB kerkenraadnotulen 5 december 1944, 22 januari 1945.
- 13) Dobschiner, *Te mogen leven* 227, 231-232; Ader-Appels, *Groninger pastorie* 339, 354-361; KNB kerkenraadnotulen 7 april en 18 mei 1945, 25 februari 1946 en *De Gemeentebode*, augustus 1945.
- 14) Ader-Appels, *Laat uw licht schijnen* 11-18; KNB *De Gemeentebode*, augustus 1945.
- 15) Ader-Appels, *Laat uw licht schijnen* 8-11, 19 en *Groninger pastorie* 284, 285, 315, 341; KNB *De Gemeentebode*, augustus 1945; Erik Ader; zie ook artikel Gert van Klinken.
- 16) KNB notulen vrouwenvereniging De Avondster 18 maart 1946; Erik Ader; later volgde een herbegrafenis op het ereveld te Loenen.
- 17) KNB *De Gemeentebode*, september 1945, notulen De Avondster 31 juli 1947 en kerkenraadnotulen 1 en 7 april, 11 augustus, 8 september, 6 oktober 1946.
- 18) Ib., map verzameling Jöhlinger knipsel 1950, map Aderfonds brief 15 april 1957 en kerkenraadnotulen 8 juni 1951; Erik Ader.
- 19) Ib. kerkenraadnotulen 7 en 21 september 1948, 30 mei en 14 augustus 1951, 15 januari en 7 augustus 1952, 9 juli 1953, 17 februari 1954.
- 20) Erik Ader; KNB kerkenraadnotulen 1 oktober 1954, 23 mei en 20 september 1955.
- 21) v. C. 'Zij zette zijn werk voort...' in *De Spiegel. Nationaal Christelijk Weekblad*, 1-2 oktober 1954 32-33; Erik Ader.
- 22) Ader-Appels, *Groninger pastorie* 5; KNB map Aderfonds brief 15 april 1957, kerkenraadnotulen 26 maart 1963 en 24 januari 1964; Erik Ader.
- 23) Ader-Appels, *Groninger pastorie* 248, 268; Erik Ader; KNB kerkenraadnotulen 13 september, 3 oktober en 29 december 1960, 21 maart, 14 april en 8 december 1961, 30 november 1962.
- 24) Ader-Appels, *Groninger pastorie* 5; KNB kerkenraadnotulen 26 november 1965, 26 januari, 25 februari en 25 oktober 1966, map Aderfonds, map verzameling Jöhlinger rouwadvertentie; Erik Ader; www.RTVNoord.nl-GroningeninBeeld-NieuwBeerta.
- 25) Beenker, 'Bas Jan Ader' 15; 'Biografie' in: CatBvB 171, 172; www.basjanader.com.
- 26) Beenker, 'Bas Jan Ader' 15, 16; 'Biografie' 172; A. Blättler en R. Wolfs, 'De werken van Bas Jan Ader' in CatBvB 32-141, 114-115; www.basjanader.com.
- 27) Blättler, 'Werken' 74-79, 88-89, 92-93, 122-123, 138-139; Beenker, 'Bas Jan Ader' 16-23.
- 28) Linda Norden, 'I shall talk of things which are sometimes accidentally true' op www.artlies.org; Beenker, 'Bas Jan Ader' 9-12, 16; Blättler, 'Werken' 66-71, 102-105, 130-131.
- 29) Beenker, 'Bas Jan Ader' 11, 12; Erik Ader; achteromslag CatBvB.
- 30) Beenker, 'Bas Jan Ader' 14, 21; Norden, 'I shall talk'; Erik Ader.

- 31) Beenker, 'Bas Jan Ader' 20-22.
- 32) Ib., 21; I. Slangen, 'De mystieke zoektocht van kunstenaar Bas Jan Ader' in *Filosofie Magazine*, nr 8, 2008.
- 33) Slangen, 'De mystieke zoektocht'; lemmata Hegel, G.W.F en Wittgenstein, L.J.J. in *Grote Winkler Prins Encyclopedie* (Amsterdam/Brussel 1983); Beenker, 'Bas Jan Ader' 16, 17.
- 34) Beenker, 'Bas Jan Ader' 14, 21.
- 35) E. de Groot, 'Beautiful sea. De verzamelde werken van Bas Jan Ader' in: *Desipienta: Zin en Waan*, nr 1, april 2007, 37-44; www.canadianart.ca/online/see-it/2009/01; Maria Barnas 'Ik schik de kleuren van Mondriaan' in *NRC Handelsblad Cultureel Supplement* 30 december 2010.
- 36) Beenker, 'Bas Jan Ader' 13, 15.
- 37) Ader-Appels, *Laat uw licht schijnen* 6, 19; Beenker, 'Bas Jan Ader' 10, 18, 19, 23.
- 38) Rijksmuseum Amsterdam *Middeleeuwse kunst der Noordelijke Nederlanden* (Amsterdam 1958) afbeeldingen 43, 44, 67, 69, 87; Slangen, 'De mystieke zoektocht'; T. Dean 'En hij viel in zee' in *CatBvB* 29-30, 30.
- 39) Beenker, 'Bas Jan Ader' 11; Erik Ader.
- 40) Erik Ader; Wiebke Heeren staat inmiddels in Delfzijl, Wolf Jöhlinger leidt de gemeente nu alleen. Ze wonen nog in Drieborg.
- 41) Ader-Appels, *Groninger pastorie* 362.

Els Boon (Oost-Souburg, 1957) studeerde geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht, gaf les aan het Ubbo Emmius Lyceum te Stadskanaal en is secretaris van de Mr. J. H. de Vey Mestdagh Stichting te Groningen. Zij schreef enkele artikelen in het *Documentatieblad Lutherse Kerkgeschiedenis* en, in samenwerking met anderen, vijf delen van de reeks *Bouwstoffen voor de geschiedenis van de Joden in (stad en provincie) Groningen*, onder andere de delen over de joodse gemeenten in Winschoten en Westerwolde.

Dit artikel is verschenen in

George Harinck en Gert van Klinken (red.)

Van kansel naar barak. Gevangen Nederlandse predikanten en de cultuur van de herinnering. Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme na 1800, Jaargang 19 (Zoetermeer 2011) 121-135.